

Tomasz Lisowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**Władysława Bryła, Agnieszka Bryła-Cruz,
Retoryka „okołowirusowa”. Szkice językowo-kulturowe,
Wydawnictwo UMCS, Lublin 2021, ss. 169**

Rozprawa Władysławy Bryły i Agnieszki Bryły-Cruz pt. *Retoryka „okołowirusowa”. Szkice językowo-kulturowe* jest monografią naukową z zakresu językoznawstwa, a ściślej – retoryki, teorii dyskursu i teorii językowej komunikacji społecznej. Jej przedmiotem jest próba scharakteryzowania stosowanych w mediach praktyk dyskursywnych (wybranych tytułach prasowych oraz – niekiedy – portalach internetowych), które służą informowaniu o globalnej epidemii wywołanej koronawirusem i jej komentowaniu w przestrzeni publicznej. Tym samym praca Bryły i Bryły-Cruz należy do wirolingwistyki (ang. *Virolinguistics*)¹, nowej gałęzi badań nad zjawiskami językowymi wywołanymi epidemią SARS-CoV-2. Równoległe z omawianą monografią lub tuż po jej opublikowaniu ukazały się w Polsce niezależne od niej kolejne pozycje z zakresu wirolingwistyki [por. Kowalska 2021; Marczevska 2021; Rybka 2021; Wadowski, Szulich-Kałuża 2021; Wileczek 2021²; Gładzewska, Karwatowska 2021; Chmielewski i in. 2022]. Siłą rzeczy te równoległe pod względem chronologicznym prace nie są cytowane w omawianym studium.

Centralnym pojęciem metodologicznym, które porządkuje analizy lingwistyczno-kulturowe zaprezentowane w poszczególnych rozdziałach monografii, jest retoryka w jej współczesnym ujęciu. Autorki rozumieją retorykę jako repertuar środków językowych wpływających na kształt komunikacji

- 1 Termin ten zaproponowali Béla Istók i Gábor Lőrincz [2021]. Na tę pozycję bibliograficzną zwrócił mi uwagę dr hab. Henryk Duda, prof. KUL.
- 2 Artykuły te pochodzą z szóstego zeszytu specjalnego „Roczników Humanistycznych”. Data jego publikacji podana na stronie internetowej czasopisma to 30 grudnia 2021 r.: <https://tinyurl.com/yzfy466c> [dostęp: 29 marca 2022]. Jest ona o kilka tygodni późniejsza w stosunku do publikacji omawianego studium.

społecznej i kształt dyskursu³. Piszą o tym w następujący sposób: „Termin *retoryka* może być zatem synonimem *stylu komunikacyjnego*, czyli pewnej skonwencjonalizowanej formy zachowania językowego oraz tego wykorzystującego pozajęzykowe środki wyrazu [...]” (s. 8). Założenie to, odwołujące się do najnowszych rozstrzygnięć badawczych, pozwala na prowadzenie zdyscyplinowanych metodologicznie analiz i na formułowanie wniosków o charakterze uzasadnionych empirycznie uogólnień.

Autorki stawiają sobie za cel „udokumentowanie różnych sposobów przedstawiania i mówienia o pandemii wywołanej przez wirus SARS-CoV-2” (s. 8). Prowadząc analizy, deszyfrują socjotechniczne sposoby osadzenia zjawiska pandemii w dyskursie publicznym, które bezpośrednio wpływają na jego percepcję społeczną, a w konsekwencji na postawę odbiorców przekazu medialnego wobec zjawiska, na ich emocje, poglądy i działania. W swoim wywodzie dowodzą, że przekaz medialny jest aksjologicznie niejednoznaczny, a niekiedy – skrajnie dwubiegunowy (po jednej stronie stałyby tu np. przekazy opiniotwórcze ukazujące zagrożenia związane z koronawirusem i pandemią przez niego wywołaną w sposób obiektywny, empiryczny, naukowy, po drugiej zaś – przekazy medialne odrzucające argumentację naukową, bagatelizujące zagrożenia związane z pandemią bądź w ogóle negujące istnienie jakiegokolwiek zagrożenia epidemicznego).

Podstawą empiryczną zaprezentowanych w monografii analiz są informacje i komentarze medialne, które ukazywały się w Polsce w czasie trzech fal pandemii (marzec – maj 2020 roku, połowa września 2020 roku – połowa lutego 2021 roku, połowa lutego – koniec maja 2021 roku). Polskie tytuły prasowe, z których autorki czerpały dane empiryczne, to: „Angora”, „Do Rzeczy”, „Fokus”, „Gazeta Polska”, „Gość Niedzielny”, „Newsweek”, „Niedziela”, „Polityka”, „Przegląd”, „Rzeczpospolita” i „Sieci” (s. 163). Przytoczone w monografii egzemplifikacje mają – jak słusznie podkreślają badaczki – charakter nie tylko informacyjny, ale także historyczny, dokumentują bowiem praktyki dyskursywne oraz powiązane z nimi językowe jednostki leksykalno-semantyczne polszczyzny wykorzystywane do opisu nowego wymiaru życia społecznego, jaki wykreowała pandemia (s. 8). Dobór przykładów uznać należy za wystarczający, zapewniający możliwie obiektywny ogląd analizowanej problematyki.

Monografia składa się z czterech zasadniczych rozdziałów analitycznych. W pierwszym z nich (*Pandemia. Przebieg i kontrowersje* – s. 11–58) autorki przedstawiają fakty dotyczące rozwoju i przebiegu pandemii z uwzględnieniem

---

3 Odwołują się tu do prac: Tversky, Kahnemann 1981; Perelman 1983; Szczepankowska 2002; van Dijk 2014.

kontekstu kulturowego, społecznego i politycznego, zwracając uwagę na ujawniające się w przekazie medialnym kontrowersje dotyczące epidemii (czy pandemia rzeczywiście istnieje? Czy środki zaradcze – lockdown – są skuteczne/adekwatne? Czy szczepienie i szczepionki są skuteczne?). Zwracają uwagę na nieścisłości faktograficzne przekazu medialnego, a nawet celową dezinformację w nim zawartą, której efektem były silne negatywne emocje społeczne, uczucie strachu.

Mechanizmom językowym wykorzystywanym w przekazie medialnym do informowania i komentowania pandemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2 poświęcony jest rozdział drugi monografii (*Język: nazywanie i obrazowanie choroby* – s. 59–109). Autorki diagnozują, że do repertuaru leksykalnego należą zarówno tradycyjne, funkcjonujące od dawna w polszczyźnie leksemy odnoszące się do choroby i epidemii, jak i nowe jednostki leksykalne (neologizmy, zrosty, zestawienia, derywaty, zapożyczenia) oraz neosemantyzmy.

W dalszej części rozdziału badaczki ukazują najbardziej typowe sposoby metaforycznego ukazywania pandemii, do których należy metaforyka wojenna. Zwracają także uwagę na ujawniający się w przekazie medialnym sprzeciw wobec takiego sposobu perswazyjnego obrazowania. Jedną z jego alternatyw, wykorzystywaną w analizowanych tekstach prasowych, jest metaforyka zmagani sportowych, takich jak np. wymagający siły, samozaparć i wytrwałości bieg maratoński. Dywagacje na ten temat prowadzone są z odniesieniami do historii kultury oraz z nawiązaniami do współczesnego dyskursu dotyczącego pandemii w mediach anglosaskich i hiszpańskojęzycznych, co podyktowane jest osobistymi zainteresowaniami Auterek.

Rozdział drugi wieńczy omówienie gatunków medialnych wykorzystywanych w dyskursie pandemicznym, a niemal nieobecnych w dotychczasowej praktyce informacyjnej. Są to takie prasowe akty pragmatyczne jak przestroga czy rada. Informacja poświęcona pandemii przekazywana bywa także za pomocą akrostychu, testu lub uporządkowanych alfabetycznie krótkich haseł informacyjnych. Autorki zwracają uwagę, że przekaz medialny w wielu analizowanych tekstach ma charakter multimodalny – siła oddziaływania komunikatu językowego wzmocniona została graficznymi środkami pozajęzykowymi (np. krój oraz kolor pisma, fotografia, grafika itp.). Przykładowy materiał graficzny przytoczony został w *Aneksie* (s. 165–169).

Naukowszynie słusznie uznają, że retoryka jako sposób komunikacji społecznej uwarunkowana jest kulturowo, a jej wymiar semantyczny i pragmatyczny ściśle powiązany jest z akceptowanym powszechnie kontekstem asocjacyjnym, który ukształtował się na przestrzeni stuleci. Z tego powodu w pełni uzasadniona wydaje się próba analizy siły oddziaływania pandemii na praktyki religijne i dyskurs Kościoła katolickiego w Polsce jako instytucji będącej depozytariuszem

utrwalonych społecznie semantycznych asocjacji kognitywnych współtworzących kulturę polską. W rozdziale trzecim (*Pandemia a praktyki i dyskurs w Kościele katolickim* – s. 110–141) badaczki dokonują przeglądu wybranych komunikatów i homilii kierowanych przez hierarchów i duchownych Kościoła do katolików w czasie pandemii – tu np. zbiór homilii wygłaszanych w Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Krakowie-Łagiewnikach podczas transmisji telewizyjnych mszy św. zatytułowany *Nadzieja płynie z Łagiewnik. Kazania czasu pandemii* (Kraków 2020). Dla wniosków wynikających z tej analizy istotny jest fakt, iż homilie docierały do wiernych za pomocą środków masowego przekazu. Jak słusznie podkreślają autorki, miało to wpływ m.in. na sposób organizacji przekazywanego tekstu mówionego. Ponadto w tekstach przekazu religijnego, jak zauważają badaczki, można dostrzec wyznaczniki retoryki alegacyjnej, uprawomocniającej wypowiedź siłą autorytetu powszechnie uznanych tekstów tradycji czy też pragmatycznej retoryki apelu o racjonalność.

Ostatni, czwarty rozdział analityczny (*Przez pryzmat pandemii* – s. 142–152) zawiera przykłady opisów pandemii w dziełach historycznych i w tekstach popkultury, które powstały przed wybuchem pandemii COVID-19. Autorki ujmują to następująco: „Spojrzenie na kroniki historyczne i dzieła literackie przez pryzmat pandemii pozwala lepiej zrozumieć nie tylko praktyki stosowane już wieki temu (takie jak izolacja, kwarantanna, czyszczenie miast, odzież ochronna), ale również aktualizuje emocje (strach i bezradność w obliczu braku skutecznego antidotum) i postawy (ofiarność, solidarność, ale też opór społeczeństwa wobec obostrzeń) budzące się w ludziach w czasie zagrożenia epidemicznego” (s. 10).

Wnioski o charakterze uogólniającym badaczki każdorazowo formułują jako zwieńczenie poszczególnych analiz częściowych. Swoje rozważania podsumowują esejem końcowym (*Zakończenie* – s. 153–157), którego dominantą konstrukcyjną jest niepokój o przyszłość świata po pandemii. Stwierdzają one m.in.: „Można spekulować, że dla współczesnego człowieka doświadczenie COVID-19 będzie odtąd najprawdopodobniej stanowić punkt odniesienia w postrzeganiu epidemii, gdyż dokonało wielkich zmian w jego modelu mentalnym – dostarczyło bezpośredniego kontaktu z tematem choroby zakaźnej, a ogromna większość odczuła dotkliwie skutki tej choroby (fizyczne, psychiczne, emocjonalne, rodzinne, edukacyjne, ekonomiczne itd.)” (s. 157).

Tezy podnoszone w toku wywodu autorki uzasadniają w sposób przekonujący na podstawie wyników analiz oryginalnego materiału empirycznego. Są one poparte licznymi trafnymi i erudycyjnymi odwołaniami do aktualnej naukowej literatury przedmiotu, która została zaprezentowana w liczącej ponad 100 pozycji bibliografii.

Rozprawa Władysławy Bryły i Agnieszki Bryły-Cruz to oparta na solidnej podstawie materiałowej językoznawczo-kulturoznawcza analiza praktyk dyskursywnych stosowanych w przekazie medialnym dotyczącym pandemii wywołanej koronawirusem w Polsce. Ze względu na swoje niewątpliwe walory dokumentacyjne będzie ona pozycją o niedającej się przecenić, ponadczasowej wartości.

Bibliografia

- Chmielewski Mirosław i in. (2022), *Komunikacja Kościoła katolickiego w Polsce w okresie pandemii Covid-19. Raport z badań interdyscyplinarnych*, Kraków 2022.
- van Dijk Teun (2014), *Discourse and Knowledge. A Sociocognitive Approach*, Cambridge.
- Głazewska Ewa, Karwatowska Małgorzata (2021), *Maska w „czasach zarazy”. Covi-dowe wizerunki masek – typologie i funkcje*, Lublin 2021.
- Istók Béla, Lőrincz Gábor (2021), *Virology. An Introduction to the Study of Coronavirus Language*, „Acta Universitatis Sapientiae. Philologica”, nr 2, s. 91–111.
- Kowalska Danuta (2021), *Obraz zarazy w świetle traktatu medycznego Piotra Umistowskiego, pt. „Nauka o morowym powietrzu na czwory księgi przełożona” (1591)*, „Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo”, nr 6: *Lingwistyka w czasach pandemii*, s. 85–104.
- Marczewska Marzena (2021), *Zaraza nadchodzi i odchodzi – myślenie o chorobach epidemicznych utrwalone w języku*, „Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo”, nr 6: *Lingwistyka w czasach pandemii*, s. 117–139.
- Perelman Chaim (1983), *Logika prawnicza. Nowa retoryka*, przeł. Tomasz Pajor, Warszawa 1983.
- „Roczniki Humanistyczne” (2021), nr 6 (specjalny): *Lingwistyka w czasach pandemii*, <https://tinyurl.com/yzfy466c> [dostęp: 29 marca 2022].
- Rybka Małgorzata (2021), *His Excellency Coronavirus. Some Remarks on the Research on the Media Image of Coronavirus at the Adam Mickiewicz University in Poznań (UAM)*, „Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo”, nr 6: *Lingwistyka w czasach pandemii*, s. 191–208.
- Szczepankowska Irena (2002), *Retoryka – konotacje we współczesnej publicystyce i naukach humanistycznych*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 2, s. 157–181.
- Tversky Amos, Kahnemann Daniel (1981), *The Framing of Decisions and the Psychology of Choice*, „Science”, nr 4481, s. 453–458.
- Wadowski Dariusz, Szulisz-Kałuża Justyna (2021), *Pandemia i życie religijne. Dyskurs medialny i katolicy o komunikacji Kościoła katolickiego w Polsce*, „Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo”, nr 6: *Lingwistyka w czasach pandemii*, s. 209–223.

Wileczek Anna (2021), *(Non)pandemic Youth Speak. On Lexical-Semantic Tendencies in the Polish Language of the Youth*, „Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo”, nr 6: *Lingwistyka w czasach pandemii*, s. 155–174.

prof. dr hab. Tomasz Lisowski [ORCID: 0000-0001-6318-7421] – Zakład Lingwistyki Antropologicznej, Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; zainteresowania badawcze: kulturowe aspekty ewolucji języka, język dawnych polskich przekładów biblijnych, kontakty polszczyzny z innymi językami słowiańskimi.